

A ZENESZERZŐ

Csáth Géza művészi tehetsége rendkívül sokrétű volt, s így érdeklődése is igen sok irányban nyilvánult meg. Kevesen tudják, hogy az irodalom mellett festészettel és zenével is aktívan foglalkozott, éspedig, ami a zenét illeti, nemcsak reprodukív muzsikálással, hanem — diákkorától kezdve, s később is, egész korán véget ért élete folyamán — maga is komponált. S ha kompozíciói nem is képviselnek zenetörténeti szempontból maradandó értékeket, számunkra mégis érdekesek. Csáth Géza zeneszerzői kísérletezésének tanulmányozása is egy mód a sok közül arra, hogy megközelítsük, megismerjük és megértsük a kiváló író, akinek a zene s a zenének minden ága szívügye volt.

Csáth Géza zeneszerető családból származik. Édesapja, dr. Brenner József ügyvéd alapította meg a szabadkai Első Magyar Dalkört, amelynek hosszú éveken át titkára volt. A kis Jóska — a későbbi Csáth Géza — már elemista korában elkezd foglalkozni zenével. Hegedül, zongorázik, tanulmányozza a zeneirodalmat, hangversenyekre jár. Érdeklődése ezen a téren is olyan komoly, hogy tizenhat éves korától kezdve már zenekritikákat és zenei karcolatokat is ír a Bácskai Hírlapba. Ebben az időben azonban még maga sem tudja, hogy sok kedves foglalatossága közül melyik az igazi, melyik irányt kellene követnie. Unokabátyja és barátja, Kosztolányi Dezső találoan világítja meg a gyermek Csáth Géza sokfelé vibráló szellemi lényét diákkori naplójában, az 1901. január 10-i bejegyzés alatt: „Érdekes gyerek is ez az én Jóska öcsém! mindenbe sebtébe belefog, most franciául, két nap múlva angolul tanul, most híres hegedűművész akar lenni, most bámulatra méltó festő!” (Kosztolányi Dezső: *Kosztolányi Dezső*. Révai kiadása, Budapest, 1938. 76.)

Romantikus vonás Csáth Gézánál ez a szerteágazó érdeklődés; nem véletlen, hogy E. T. A. Hoffmann egyik ideálja volt. „Joggal vallhatta tehát magát E. T. A. Hoffmann utódjának, nemcsak fantáziájuk közös járása okán, de sokoldalúsága miatt is.” (Dér Zoltán: *Az árny zarándoka. Csáth Géza emléke*. Életjel Miniaturök 6. Szabadka, 1969. 8) S Csáth Géza művészi átélése is olyan, mint a romantikusoké, s ami az impresszionistákra is jellemző: szín és hang egyidejű, egymásba folyó élményt jelent. Olyan erős Csáth Gézánál a hallás és látás benyomásainak kölcsönhatása, hogy a különböző zeneszerzők műveinek játszásához más és más természetes vagy mesterséges világítást ajánl, sőt néha még más környezetet, tehát dekorációt is. Többek között egy, Kosztolányi Dezsőhöz intézett levele első éves egyetemi hallgató korából, valamint a *Levél a házi muzsikáról* és *A zene és a modern élet* című írásai tanúskodnak erről:

„Borzalmasan jól élünk most én és Sztrokay ebben az istenáldotta, gyönyörű városban...

Eddig így ment:

Reggel 9 órakor fölébredés; fölkelés 10-re. Újságolvasás az egyetemi körben. 11-kor előadás. 12-kor ebéd. Délután politizálás Decsey Sándor közbenjöttével és kláber. Azután én festek sötétig, míg Sztrokay sakkozni megy... Sötét beálltával hegedülök...” (Dér Zoltán: *A testvéri felelősség dokumentumai. Kísérletek Csáth Géza megmentésére*. Üzenet, 1975. február—március, 172.)

Természetes nappali fényt Bach és Mozart zenéjéhez ajánl, félhomályt Beethovenhez és Chopinhez:

„Az öreg Bach mindenekelőtt. Ez reggelre való muzsika...

Beethoven est, leginkább gyenge lámpavilágnál kell játszani. Sejtelmes félhomályban...

Chopint... alkonyatkor, lámpagyújtás előtt..." (Csáth Géza: *Levél a házi munzsikáról*. Ifjúsági Lapok, 1909. február 10. — *Írások az élet jó és rossz dolgairól*. Kritikák, cikkek, karcolatok. Életjel Könyvek 5, Szabadka, 1975. 73—75.)

Mozarthoz pedig a reggeli napfényen kívül még fehérre meszelt falakat is ajánl:

„Sok és sokféle zenei szenzációban volt részem, de a legszebbnek számítottam azt, amikor falun, reggeli után, fehérre meszelt szobában játszhattam Mozart hegedűszonátáit." (Csáth Géza: *A zene és a modern élet*. Élet, 1910. december 11. — *Írások az élet jó és rossz dolgairól*. 126.)

De az ifjú Csáth Géza nemcsak otthon, reggeli után vagy sötétedéskor és a falusi magányban játszik. Gimnazista korában Szabadkán nyilvánosan is fellépett hegedűszámokkal, igen nagy sikereket aratva. Íme néhány adat és korabeli kritika diákkori fellépéseiről:

„... Három hegedűszámról emlékezek még meg. Első helyen Brenner József VI. osztályos tanulóról, aki Sarasate *Cigányénekét* játszta el komoly tudással, tisztán, kitűnő technikával és csodálatosan meleg érzéssel. Bármely előkelő hangverseny keretében megállja helyét a fiatal művész, aki a közönség szünni nem akaró tapsaira Schubert egy bájos zenei költeményét, *A méhecske* címűt játszta el." [Quasimodo (Braun Henrik): *Hangverseny a főgimnáziumban*. Bácskai Hírlap, 1902. május 10. 1—2.]

Hetedikes korában, 1903. március 1-én a főgimnázium tornacsarnokában rendezett jótékony célú hangversenyen meglepetésben részesíti a közönséget. Az ismert zeneszerző, Sípos Antal neve alatt valójában egy saját szerzeményét mutatja be, a *Honvág*y című vonósnégyest, amelyben ő maga játszza az első hegedűt. A hangversenyéről Sztrokay Kálmán ír (névtelenül) kritikát a Bácskai Hírlap 1903. március 3-i számába, amelyben megállapítja, hogy a *Honvág*y szép darab, és hogy Brenner József gyönyörűen játszott. A sikeren felbuzdulva egy évvel később, 1904. január 6-án, a Szabadkai Műpárotólók Körének hangversenyén az abban az évben érettségiző nagydiák már saját neve alatt mutatja be ugyanazt a vonósnégyest: „ifj. Brenner József: *Honvág*y. Lírikus zeneköltemény. Vonósnégyes. 1. hegedű: Ifj. Brenner József." Két nappal később a Bácskai Hírlap a legnagyobb elismerés hangján ír a darabról. Az érettségi előtt még egyszer fellép szóló hegedűszámmal is, s a Bácskai Hírlap 1904. május 17-i számában így ír erről a fellépésről a névtelen kritikus: „A hangverseny egyik legélvezetesebb pontja volt Brenner József hegedűjátéka. Aggháznak egyik nehezen interpretálható művét adta elő.”

A muzsika iránti nagy lelkesedése az utolsó gimnáziumi években mintha háttérbe szorítaná érdeklődésének többi tárgyát. Egy VIII-os korából származó levelében azt írja Kosztolányi Dezsőnek, hogy még az önképzőkörbe is csak azért jár, hogy ott Beethovenről, Vagnerről, Chopinről és Lányi Ernőről előadásokat tartson. Úgy érzi ekkor, a muzsika az, ami számára az igazi életpályát jelentheti. Az érettségi után Budapestre megy, hogy a zeneakadémián felvételi vizsgát tegyen. A hegedű és a zeneszerzés tanszakra szeretne beiratkozni. Ez a vágya azonban nem teljesülhet. A felvételi vizsgán, amelyen többek között *Szeptember* című hegedűre írt saját szerzeményét is eljátszza. Mihalovich Ödön igazgató gyengének találja hegedűjátékát, Koessler János, a zeneszerzés tanszak vezető tanára pedig nem látja darabjában biztató tehetség jelét.

Vajon milyen mértékben hatott ki ez a kétségtelenül nagyon nagy család Csáth Géza további életére? Szerepet játszott-e vajon későbbi tragédiájában? Megrendítette-e annyira az önbizalmát, hogy talán éppen ez lett tudat alatti előidézője a később bekövetkezett, morfiumban való örömkérésnek? A látszat szerint — nem. A sikertelen felvételi vizsga után beiratkozik az orvosi egyetemre, s azt időre be is fejezi. S a hatalmas egyetemi tananyag mellett továbbra is szentel időt a zenének: a hegedűjátéknak, a komponálásnak és mint zenekritikus Budapesten is nevet szerez magának. De talán éppen ez az, ami elgondolkasztató: az a látszólagos könnyedség, amellyel elsiklott a fájdalmas élmény fölött. Hiszen tudott dolog, hogy ami a legjobban fáj, arról hallgat legjobban az ember. Igaz, zenekritikusi tevékenységével és sikereivel látszatra kompenzálta a művész és zeneszerző voltát ért frusztrációt. De ne feledjük, évekig élt előzőleg abban a hitben, hogy egyszer majd híres hegedűművész és nagy zeneszerző lesz. S talán éppen ezért ebben a be nem teljesíthetett forró vágyban volt Csáth Géza tragédiájának a gyökere.

Előtte tehát zárva maradt a zeneakadémia kapuja. Nem adatott meg neki még a lehetősége sem annak, hogy azon a pályán próbálkozzék, amelyre a legjobban vonzódott. De vajon gyűlölettel, vagy akár csak keserőséggel is beszélt-e valaha is arról, aki őt ettől a lehetőségtől megfosztotta, Koessler Jánosról? Csáth Géza lelki nagyságáról semmi sem beszél ékesebben, mint az a mód, amellyel egyéni sérelme fölé emelkedett. Koessler Jánosról mindig a legnagyobb elismeréssel, csodálattal, sőt — szeretettel (!) beszélt. Sikertelen felvételi vizsgája után négy évvel, amikor az idős zenepedagógus nyugalmába vonul, így ír róla:

„Aki látta, nem felejtí el monumentális fejét, patriárka-szakállát, jóságos eleven és szinte naivul őszinte tekintetű szemeit. És a tanítványai — akik évekig együtt voltak vele, akiket gyermekeinek nevezett és akiket zeneszerzésre tanított ez a piros arcú ősz porosz — kivétel nélkül csak rajongással szólnak róla. Huszonnyolc esztendeig magyarázta a zeneakadémián a muzsika szövevényes, nehéz mesterségtitkait. Minden növendékét megbecsülte és respektálta...” és „... még soha zenepedagógus ennyi kiváló tanítványt nem nevelt, mint Koessler János.” (Csáth Géza: *Koessler János*, Nyugat 1/24, 495—496 (1908. dec. 16.) — *Éjszakai esztetizálás*. Zeneműkiadó, Budapest, 1971. 268.)

Csáth Géza valószínűleg maradéktalanul elfogadta Koessler János ítéletét, hiszen — amint írásaiból látszik — rendkívül nagyra becsülte. Mégis — továbbra is komponál. Autodidakta módon próbálja megszerzeni a zeneszerzéshez szükséges sokféle tudást. Nézzük, milyen lelkesedéssel üdvözi a Világ hasábjain Siklós Albert zeneakadémiai tanárnak 1911-ben megjelent *Hangszereléstánát*:

„Nemrég jelent meg az első magyar hangszereléstán. Siklós Albert zeneakadémiai tanár munkája. Nyitva van tehát az út a dilettáns zeneszerzőknek, tanulhatnak hangszerelni. Nem szabad lebecsülni ezt aényt. Egy egész sereg ember, egész csomó zenei autodidakta jut hozzá, hogy otthon — vidéken — idő és mester híján egyedül képezze magát a zeneszerzés eme legfontosabb és legfortélyosabb segédtudományában. Mert lehet valaki a legjobb és legtehetségesebb zeneszerző, csak akkor bizonyíthatja ezt be, ha tud hangszerelni, ha ismeri a módját, hogyan kell leírni a gondolatait, hogy úgy hangozzanak, amint ő elképzelte.” (Csáth Géza: *A hangszerelésről és a partitúra-olvasásról*. Világ, 1911. július 20. — *Írások az élet jó és rossz dolgairól*. 137.)

Mennyire kicseng e sorokból, hogy az, amit a „dilettáns zeneszerzők”-ről mond, őrá magára vonatkozik. (Csáth Géza 1911 nyarán vidéken dolgozik, Stószon fürdőorvos.) S fájdalmas szívóssággal igyekszik felfedezni saját szerzeményeiben valamit, valami értéket, ha mást nem, hát a modern zeneművészet kifejezőmódjának megismerését és megérzését:

„Festő akartam lenni. Bizarr színkeveréseimet és elnagyoló vázlatyszerű rajzolásai modoromat azonban rajztanárom kinevelte és elégségest adott. Anál nagyobb volt az elégtétel, amikor egy szegedi kiállításán Rippl-Rónai pasztelljeiben igazolását láttam mindannak, amit rajzolásról, festésről magamban elgondoltam. Ugyanígy jártam a dalaimmal is. Kezdetől fogva szabad atonális harmonizálást, aszimmetrikus ritmuskombinálásokat alkalmaztam bennök. Apám kijelentette, hogy amit írok, az nem zene, később azonban, amikor Budapesten először hallottam Debussyt, ugyanaz a nagy öröm volt a részem, mint Szegeden, mert bizonyítva láttam, hogy amit a levegőben megéreztem (a szülői háznál Grieg volt a „legmodernebb” szerző), az csakugyan az új idők művészi kifejezőmódja, amit megsejtettem — az a modern művészet.” (Csáth Géza: *Önéletrajz*. Az Érdekes Újság Dekameronja, 1913. 55—56.)

Vajon saját szerzeményeivel volt-e Budapesten is elismerésben része, mint egykor Szabadkán? Igen, volt néhány alkalommal. Csáth Géza elsőként zenésítette meg Kosztolányi Dezső *Üllői úti fák* című híres versét, amely később az idősebb és az ifjabb Lányi Ernőt is megihlette. Csáth Gézának ezt a dalt Medgyaszay Vilma mutatta be a pesti közönségnek, 1907-ben. Papp Viktor zenekritikus pedig, aki eredetileg maga is hegedűművészeket készült, Csáth Géza Ady-megzenésítéseiről is megemlékezik, érdekesnek találja őket és Csáth Gézát zeneszerzőnek is tekinti:

„Ha egy hangverseny karzatán szorongtam, a komor szemöldökű fiút mindig megtaláltam valamelyik zugban. Hallgatott, tanult, tapasztalt... Ez az

író, költő és zenekritikus — zeneszerző is volt. Ady Endre néhány költeményére igen érdekes kottákat írt, s mikor pár év előtt utoljára találkoztam vele, szerényen említette, hogy örülne, ha most készült szólóhegedű szvitjét eljátszanám.

Nem láttam a kottát. Csáth Géza elsodródott, elhallgatott...” (Papp Viktor: *Csáth Géza, a zenekritikus. Arcképek a magyar zenevilágból*. Stádium, Budapest, 1925. 27.)

Ady Endrével kapcsolatban igen érdekes feltevésnek ad kifejezést Demény János az *Ejszakai esztétizálás* Előszavában. Feltevése szerint Adyt *A fekete zongora* című versének megírására talán Csáth Géza hegedűjátéka inspirálta:

„Az Ady-irodalomból ismert Vészi Margit — a publicista Vészi József leánya — így emlékezik vissza 1907 nyarára, kis kompániájával töltött vasárnapjaira, nyaralóotthonában, Varsányban: »...Este zenéltünk. Ady, Kosztolányi Dezső és Csáth Géza voltak itt. Csáth kedves, finom, szerény ember és szépen hegedül. Zenéről pedig úgy beszél, mint kevesen. Sokat játszottunk együtt, szonátáztunk — énekeltem is egy órát...» A legenda szerint Adyt *A fekete zongora* c. verse megírására viszont Vészi Lenkének — Margit húgának — hegedűjátéka ösztönözte. (1907. július 7-én »magányos hegedűszo szálit ki a ház ablakán«, míg Ady — itteni szokása szerint — a kertben alkotói magányba vonult... *A fekete zongora* eredeti címe... — ahogy összetépett első fogalmazványát a Vészi lányok rekonstruálták — *A fekete hegedű* volt, ami valószínűleg hangzási, nyelvi-zenei okokból cserélte meg Élet-szimbolikája hangszerét...)

De vajon nincs-e az életmámoros versnek inspirálói közt Csáth Géza hegedűjátéka is?...” (Csáth Géza: *Ejszakai esztétizálás*. 22.)

Amennyiben Adyt valóban Csáth Géza hegedűjátéka ihlette meg, úgy könnyen meglehet, hogy Csáth Géza akkor éppen saját hegedűszerzeményét játszotta, talán éppen a Papp Viktor által említett, már Pesten komponált szólóhegedű szvitet, amelyben ekkor már benne lehetett szerzőjének minden „könyve”, „szívének vére”:

„Fejem zúgása, szemem könnye,
Tornázó vágyaim tora,
Ez mind, mind: ez a zongora.
Boros, bolond szívemnek vére
Kiömlik az ő ütemére,
Ez a fekete zongora.”

(Ady Endre: *A fekete zongora*)

Csáth Géza egyik Ady-megzenésítése a *Bölcs Marun meséje* című versre írt dala énekhangra és zongorára. A kompozíciót tanulmányozva félreismerhetetlenek az impresszionista elemek: az egzotikus tárgyú vers megválasztása, a néhol Debussyre emlékeztető hangvétel, a triolák váltakozása a duolákkal. A dilettáns vonások: az eléggé üresen hangzó kíséret, a tétovázó formakeresés, valamint az, hogy a szöveg és a dallam ritmusa nem mindig fedi egymást.

Hasonló impresszionista elemeket tartalmaz Csáth Gézának egy, a közelmúltban Szabadkán megtalált, kéziratban fennmaradt zongorakompozíciója, *Souvenance* címmel, a monfrère Laci ajánlással, 1913. IV. 16-i dátummal. Debussy hatásra — vagy „megérzésre” — vállt itt is a poliritmika, de sajnos itt is hatásromboló a monoton kíséret és a kezdetleges motívumfeldolgozás.

A bűn leánya című Kosztolányi-versre írt dala ugyancsak impresszionista hangvételű, valamint *Peán* (Pásztor dal) című hegedűre és zongorára írt műve is, amelyet a budapesti Harmónia Zeneműkiadó jelentetett meg 1912-ben.

Egy másik zongoradarabja, a Jász József álnév alatt nyomtatásban is megjelent, Zajoly Blankának ajánlott *Valse lente* az alkonyatkor játszandó, szeretett Chopin dallamvezetésének és modulációinak hatását tükrözi. Az ugyan-csak Jász József név alatt megjelentetett *Add ide, lányom, az ajkadat* című románc Caesare Campos szövegére (spanyol eredetiből fordította Endrédi Attila) pedig a spanyol zene ritmusát alkalmazza.

A Rózsím sirja felett című Csokonai-költemény megzenésítését már Csáth Géza név alatt jelenteti meg, Apámnak ajánlással. Ennek a dalnak az érdekes-

sége, hogy magyar népzenei és verbunkos elemeket tükröz, ami valószínűleg Lányi Ernő hatásának tulajdonítható, a munzsikáló Lányi gyerekekkel való barátság révén. Érdekes leírást ad erről a barátságról naplójában a kislány Lányi Hedvig, aki egy ideig úgy vélte, hogy szerelmes is Csáth Gézába (Jóskába):

„Lelkemmel szeretek egy férfit! Őt tartom az ideál megtestesülésének! ... Nagyon jó, hogy fiútestvéreim vannak, mert így gyakran láthatom. Gézi és Ernő is szeretik. Alkítólag nem is akart medikus lenni, de az apja ráerőltette. Szigorú ember. Nem csoda, hiszen ügyész. Lehet, hogy hozzánk is azért jár olyan szívesen Jóska, mert bennünk a zenét szereti...” (Dér Zoltán: *Fecske-lány*. Dokumentumregény. Forum, Újvidék, 1970. 16.)

Ugyancsak édesapjának ajánlotta Kosztolányi Dezső versére írt *Altató-dalát* (1902, Op. 2. No. 1.) énekhangra és zongorára, amelyben a negyed és nyolcad hangok egyenletes váltakozásával és a dallam szabályos hullámzásával ügyesen éri el a szongitító hatást.

Saját dallamain kívül másokét is feldolgozta zongorára. Erről tanúskodik a Pesti könyvnyomda kiadásában 1911-ben megjelent *Volt egyszer egy kislány* című népies dal, amelynek szövegét Haitsch Emmy írta, dallamát Béri Emil szerezte, zongorára pedig Brenner József alkalmazta.

Csáth Géza szerzeményeit tanulmányozva látjuk, hogy voltak ötletei és kétségtelenül érezte az új zenei stílus elemeit. Azon pedig nem csodálkozhatunk, hogy darabjai zeneszerzéstani szempontból sok kívánnivalót hagynak maguk mögött. Amikor Csáth Géza diákkorában Szabadkán zenét tanult, a zeneiskolai oktatás kizárólag a hangszertanításra szorítkozott, amelyhez az elméleti alapot mindössze egy egyéves előkészítő tanfolyam adta. Összhangzattannak elnevezettnek, formatannak még híre-hamva sem volt. Lányi Ernő volt az első, aki a szabadkai zeneiskola tantervébe az összhangzattan tanítását is beiktatta. Lányi Ernő azonban csak 1907-ben került a szabadkai zeneiskola élére. Csáth Géza ebben az időben már csak látogatónak járt haza Budapestről. Mivel a zeneakadémiára nem vették fel, saját szorgalmából igyekezett, amennyire erejéből tellett, zeneszerzéstani ismereteket szerezni. Többek között egy összhangzattani példákkal sűrűn teleírt füzetecske árulkodik erről. S hogy maga is megpróbált, a kor szavával összhangban — hiszen Bartók és Kodály egyik legelső lelkes híve volt — népdalokat is harmonizálni, arról egy írása tanúskodik, amelyet Demény János az *Éjszakai esztetizálás* Előszavában idéz: „...E sorok írója nemrég egy öreg paraszt éneklése után leírt egy népdalt. Azután harmonizálni próbálta, de sehogyse sikerült; a dal harmóniai keretben egészen másképpen festett, sőt zenei értelme is megváltozott. Artisztikusságából pedig határozottan vesztett...” (11.)

Csáth Géza tehát maga is érezte zeneszerzési tudásának hiányosságait. Kompozícióinak egyszerűségére azonban mégis igazolást keresett, éspedig oly módon, hogy új, kifejezőmódjában egyszerű házi muzsika szükségességében hitt. Az ilyen modern zene megteremtése foglalkoztatta:

„Új házimuzsikára azonban szükség van. És lesz is. Ami azt a meggyőződést jelenti, hogy a modern muzsika minden látszólagos komplikálódása mellett is egyszerűsödni fog. Egyszerűsödik technikailag, kifejező eszközeiben, formáiban anélkül, hogy lemondana a harmóniák csodás, újonnan felfedezett gyarmatairól és a hangzás pikantériájáról.” (Csáth Géza: *A zene és a modern élet*. Élet, 1910. december 11. — *Írások az élet jó és rossz dolgairól*. 126.)

Csáth Géza egyetemi éveit alatti is hű marad a házi muzsikáláshoz, de még a hangversenyeken való fellépésekhez is. Így például 1907. április 2-án Szabadkán az Országos Gyermekvédő Liga alapja javára a Városi Színházban rendezett „Nagy diszeloádáson” édesapjával és öccsével, Dezsővel együtt ő is játszik a Lányi Ernő által vezényelt zenekarban, amikor olyan igényes művet adnak elő, mint Weber *Bűvös vadász* című operájának nyitánya. Ugyanezen az előadásban triófeldolgozásban Wagner *Lohengrin*jéből is bemutattak részleteket. A trió tagjai Lányi Ernő (harmónium), Brenner József (zongora) és ifj. Brenner József (hegedű) voltak.

De még a házi muzsikánál is jobban vonzották a színpadi formák. Mivel „meg volt győződve arról, hogy tehetsége a színpadi műfajokban teljesedhet ki igazán” (Dér Zoltán: *Az árny zarándoka*. 10.), nem egy operavázlatot is készített: a *Zács Klára* és *A varázsló halála* címűekben saját, a *Lótosz-*

evőkben Kosztolányi Dezső, a *Bizáncban* pedig Herczeg Ferenc művét dolgozta volna fel. Ezenkívül Lányi Ernővel közösen is tervezett két operát *Sárga rózsza* és *Egy csók* címmel. Az *Ezeregyéjszaka* meséinek alapján *Aladdin* címmel operettmelodrámat, *Eroica* címmel pedig zenés némajátékot akart írni. Mindezek a tervek azonban nem jutottak túl a vázlaton, de befejezte *Hamvazószerda* című bábjátékának kísérőzenéjét, amelyet 1911. május 24-én mutatnak be a *Janikával* együtt a budapesti Magyar Színházban.

Az *Aladdin* című operettmelodráma librettójának a megírására Kosztolányi Dezsőt akarta megnyerni. Hogy mennyire meg volt győződve a témaválasztás helyességéről és az elkövetkező nagy sikerről, bizonyítja Kosztolányihoz írt levele, amelyben közreműködését kéri:

„Földes, 1916. júl. 12.

K. Desiré! Volna egy nagyszerű operett-thémám amelyet veled szeretnék kidolgozni. — N. B. A librettót együtt írunk, a verseket te, a zenét én. De nagyon félek, hogy elmeséled a barátainak és elkapják az orrunk elől. Azaz egy napon azon veszed észre magad, hogy a színlapon hirdetik a mi témánkat. Azt mondhatom, hogy páratlanul kítűnő dolog és az operettben egy új lépést jelentene a műfaj számára. Világ-cikk lenne belőle — *ezt tudom*.

Vajon számíthatok-e teljes titoktartásodra?

Küldd el levélben becsületszavadat és akkor megküldöm a témát és a darab vázlatát. A szöveggönyv még a nyáron elkészülhetne.

Még csak egyet róla. Nem volt még ilyen! Annyira kítűnő, mulattató, mulatságos és mégis mélyen költői. Zenésítésre pedig azért alkalmas, mert *általában ismert történet*, be van idegezve reá a közönség és az új relációk, a mese teljessége is alkalmas reá, hogy a közönségben már meglévő emlékeket hatalmas erővel ébressze fel és nagy figyelmet, érdeklődést keltsen.” (Dér Zoltán: *A testvéri felelősség dokumentumai. Kísérletek Csáth Géza megmentésére*. Üzenet, 1975. február—március, 178.)

Kosztolányi postafordultával küldte beleegyezését a librettóíráshoz, valamint becsületszavát a titoktartásra:

„Budapest, 1916. július 20.

Az operett-terv *igen tetszik nekem*, szívesen és pontosan dolgozom veled, ezennel pedig *férfi becsületszavam küldöm neked*, hogy soha senkinek se szólok róla, sem a sujét nem árulom el senkinek. Pontosán és kedvvel dolgozom. Rendelkezz velem...” (l. m. 186.)

Csáth Géza azonban, akit ekkor már teljesen hatalmába kerített a morfiem, nem írt többé Kosztolányinak az operett-tervről. Viszont még egy egyfelvonásos opera megalkotását tervezte *Stiriában Ajk faluban* címmel, de ebből sem lett semmi. Pedig álmai álma volt az opera, s az ezzel a műfajjal elérhető siker. Így álmodozik erről naplójírás közben, morfiemkábulatban.

„Nem szabad csüggednem! Tehetségemben bízom, és kitartással eredményt fogok elérni... Nem szabad eltévesztenem a célt! Arra kell nézmem. Még mindig látom, és előttem van az irodalmi világsiker... Finom, nem szorgalmas, de mindig előrehaladó irodalmi működés, zene, harmincöt éves kor körül az első opera vagy némajáték teljes, nagy zenekari apparátussal...” (Illés Endre idézi Csáth Géza: *A varázsló halála* c. elbeszéléskötetének előszavában. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1964. 9—10.)

Csáth Géza nem írta meg a nagy zenekari apparátust mozgató műveket. Zeneszerzői munkájának emlékét a *Hamvazószerda* kísérőzenéjén kívül csak néhány dal, hegedű- és zongorakompozíció, valamint egy-két kisebb együttesre írt kamaraműve őrzi.

Halála után Szabadkán irodalmi estek keretében adták elő kompozícióit:

Az 1937. április 29-én megrendezett Kosztolányi-esten Csáth Gézának Kosztolányi-versekre írt dalaiból énekelte Siflis Irma *A bűn leánya*, *Az Üllői úti fák* és a *Takarodó* címűeket. Zongorán Pataky Córa kísérte. Ugyanezen az esten Pataky Córa előadta zongorán az *Este, este* és a *Lefekvés után* című Csáth-zongoradarabokat.

Az 1958-ban alakított Életjel Irodalmi Élőújság rendezvényein többször is szerepeltek Csáth Géza szerzeményei:

1959. január 19-én a Csáth Géza emlékszám alkalmával a *Pasztorál* című hegedűkompozíciót Péics Bernadetta játszotta, zongorán Dungyerszki Melánia kísérte.

1960. március 28-án a Kosztolányi-emlékszámon *Altató* című dalát Rébel Jozefina énekelte, zongorán Lutz Irén kísérte.

1962. február 19-én a Csáth Géza születésének 75. évfordulója alkalmából rendezett emlékestén *A bűn leánya* és az *Add ide, lányom, az ajkadat* című dalok szerepeltek V. Franzer Anasztázia előadásában. Zongorán Vadné Dorman Mancsi kísérte. Ugyanekkor két hegedűre és gordonkára írt *Gavotte*-jét Stanko Vasiljević, Péics Bernadetta és Pinkava Iván játszotta.

1965. december 20-án *Az ismeretlen Kosztolányi* című esten az *Altató-dalt* és a *Takarodót* énekelte Csiffáry Minka, illetve Kalmár László. Zongorán S. Révai Gabriella kísért.

1966. október 21-én a *Műzsák a városban* címmel rendezett előadáson Csáth Gézának Kosztolányi Dezső *Kisvárosi fotográfia* című versére írt dalát énekelte Kántor Ilona, zongorán Egető Gabriella kísérte.

1969. szeptember 11-én a Csáth Géza halálának ötvenedik évfordulóján *Az árny zarándoka* címmel rendezett emlékestén a *Bölcs Marun meséje*, *A bűn leánya* és az *Add ide, lányom, az ajkadat* című dalokat énekelte V. Franzer Anasztázia, zongorán Vadné Dorman Mancsi kísérte.

A SZÖVEGBEN EMLÍTETT CSÁTH-SZERZEMÉNYEK:

I. DALOK ÉNEKHANGRA ZONGORAKÍSÉRETTTEL

1. *A bűn leánya* (Kosztolányi Dezső verse)
2. *Add ide, lányom, az ajkadat* (Caesare Campos verse)
3. *Altatódal* (Kosztolányi Dezső verse)
4. *Az Üllői úti fák* (Kosztolányi Dezső verse)
5. *Bölcs Marun meséje* (Ady Endre verse)
6. *Kisvárosi fotográfia* (Kosztolányi Dezső verse)
7. *Rózsím sírja felett* (Csokonai V. Mihály verse)
8. *Takarodó* (Kosztolányi Dezső verse)

II. HEGEDŰMŰVEK

1. *Pean — Pasztorál*
2. *Szeptember*
3. *Szvit szólóhegedűre*

III. ZONGORAMŰVEK

1. *Este, este*
2. *Lefekvés után*
3. *Souvenance*
4. *Valse lente*

IV. KAMARAMŰVEK

1. *Gavotte*. Vonóshármas. Két hegedűre és gordonkára.
2. *Honvágy*. Lírikus zeneköltemény. Vonósnégyes.

V. ZONGORAÁTIRAT

1. *Volt egyszer egy kislány*. Népies műdal. Énekhangra és zongorára. Szövegét írta: Haitsch Emmy, zenéjét szerzette: Béri Emil, zongorára alkalmazta: Brenner József. Pesti könyvnyomda, Budapest, 1911.

VI. SZÍNPADI MŰVEK

a) Kísérőzene a színműhöz

1. *Hamvazószerda*

b) Operatervek, vázlatok

1. *Zács Klára* (saját szövegre)
2. *A varázsló halála* (saját szövegre)
3. *Stiriában, Ajk faluban*
4. *Lótoszevők* (Kosztolányi Dezső művére)
5. *Bizánc* (Herceg Ferenc művére)
6. *Sárga rózsza* (Lányi Ernővel közösen)
7. *Egy csók* (Lányi Ernővel közösen)

c) Operettmelodráma-terv

1. *Aladdin* (az *Ezeregyéjszaka* meséinek nyomán)

IRODALOM

Csáth Géza: *Éjszakai esztetizálás. 1906—1912 zenei évadjai*. Közreadja Demény János. Zeneműkiadó, Budapest, 1971.

Csáth Géza: *Írások az élet jó és rossz dolgairól*. Kritikák, cikkek, karcolatok. Összegyűjtötte Dér Zoltán. Életjel Könyvek 5. Szabadka, 1975.

Csáth Géza: *Önéletrajz*. Az Érdekes Újság Dekameronja. Budapest, 1913.

Dér Zoltán: *A testvéri felelősség dokumentumai. Kísérletek Csáth Géza megmentésére*. Üzenet, 1975. február—március, 160—190.

Dér Zoltán: *Az árny zarándoka. Csáth Géza emléke*. Életjel Miniatűrök 6. Szabadka, 1969.

Dér Zoltán: *Fecskelány*. Dokumentumregény. Forum, Újvidék, 1970.

Életjel 1958—1967. Sajtó alá rendezte Dévavári Zoltán és Lévay Endre. A Suboticei Munkásegyletem kiadása, Forum Lap- és Könyvkiadó nyomása, Novi Sad, 1967.

Életjel 1967—1972. Sajtó alá rendezte Dévavári Zoltán és Lévay Endre. A Szabadkai Munkásegyletem kiadása, Pannónia Grafikai Műintézet nyomása, Szabadka, 1972.

Hangverseny a gimnáziumban. Bácskai Hírlap, 1904. május 17.

Jász Dezső: *Kosztolányi Dezső emlékezete*. Napló, 1937. május 9.

Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső*. Révai kiadása, Budapest, 1938.

László Ferenc: *Csáth Géza irodalmi hagyatéka*. Bácsmegeyi Napló, 1923. december 25.

Papp Viktor: *Csáth Géza, a zenekritikus. (Arcképek a magyar zenevilágból)* Budapest, Stádium, 1925.

Quasimodo (Braun Henrik): *Hangverseny a főgimnáziumban*. Bácskai Hírlap, 1902. május 10.